

СЕКЦІЯ 5
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 314.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-6-12>**Кравець І.М.**

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, фінансів,
банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

Kravets Iryna

*Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management,
Finance, Banking and Insurance
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law*

**ПОДОЛАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ
ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

**OVERCOMING THE DEMOGRAPHIC CRISIS IN UKRAINE
AS A PRIORITY TASK OF STATE SOCIAL POLICY**

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено демографічні тенденції розвитку України, які набули ознак гострої демографічної кризи. Вона охоплює усі складники демографічного процесу і супроводжується стрімким падінням рівня народжуваності, високим рівнем передчасної смертності та низькою порівняно з розвинутими країнами тривалістю життя, прискореним старінням населення, зростанням масштабів зовнішньої трудової міграції, яка нерідко завершується еміграцією, тощо. Наголошується, що накладання зазначених чинників руйнує людський капітал України, а отже, її основу для сталого розвитку. Обґрунтовано, що відповіді на демографічні виклики слід шукати у соціально-економічних проблемах та необхідності їх розв'язання. Зокрема, сприяти подоланню демографічної кризи покликана соціальна політика держави. Зроблено висновок, що соціальна політика як пріоритетний напрям державного регулювання суспільного життя повинна бути спрямована на відтворення населення, забезпечення добробуту й усебічного розвитку громадян і суспільства загалом.

Ключові слова: демографічна криза, народжуваність, смертність, тривалість життя, трудова міграція, соціальна політика.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены демографические тенденции развития Украины, которые приобрели признаки острого демографического кризиса. Она охватывает все составляющие демографического процесса и сопровождается стремительным падением уровня рождаемости, высоким уровнем преждевременной смертности и низкой по сравнению с развитыми странами продолжительностью жизни, ускоренным старением населения, ростом масштабов внешней трудовой миграции, нередко завершающейся эмиграцией. Отмечается, что наложение указанных факторов разрушает человеческий капитал Украины, а значит, и основу для устойчивого развития. Обосновано, что ответы на демографические вызовы следует искать в социально-экономических проблемах и необходимости их решения. В частности, способствовать преодолению демографического

кризиса призвана социальная политика государства. Сделан вывод о том, что социальная политика как приоритетное направление государственного регулирования общественной жизни должна быть направлена на воспроизводство населения, обеспечение благосостояния и всестороннего развития граждан и общества в целом.

Ключевые слова: демографический кризис, рождаемость, смертность, продолжительность жизни, трудовая миграция, социальная политика.

ANNOTATION

The article highlights the demographic trends in Ukraine, which show signs of an acute demographic crisis. It covers all components of the demographic process and is accompanied by a sharp decline in birth rates, high premature mortality and low life expectancy compared to developed countries, accelerated population aging, increased external labor migration, which often ends in emigration, and so on. It is established that the birth rate in Ukraine has decreased by 40% over the last 10 years. The prevalence of high-risk behaviors and non-communicable diseases is one of the leading causes of one of the highest mortality rates in Europe, especially among men. That the trend of deteriorating health of adolescents and children has progressed significantly. Today in Ukraine the average life expectancy is generally lower than the world average, taking into account Africa and other countries. It is noted that an important problem that negatively affects the modern development of society is the problem of forming family values. It is emphasized that the imposition of these factors destroys the human capital of Ukraine, and thus the basis of sustainable development. The answers to demographic challenges should be sought in socio-economic problems and the need to address them. The state's social policy is designed to help overcome the demographic crisis. It is concluded that social policy, as a priority of state regulation of public life, should promote the reproduction of the population, ensuring the well-being and comprehensive development of citizens and society as a whole. The social policy of the state should be carried out on the basis of state programming of economic and social development. It is substantiated that

socio-economic policy should be aimed at solving the most acute social problems, namely increasing employment, increasing wages and labor protection, improving the quality of health care, as well as promoting a healthy lifestyle, state aid to young families. An important tool of social policy is the active development of the state system of social protection. Social insurance should protect workers and the self-employed from the most serious and large-scale social risks.

Key words: demographic crisis, birth rate, mortality rate, life expectancy, labor migration, social policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальна політика як цілеспрямована діяльність має за мету здійснення соціального захисту, створення умов для формування безпечного соціального середовища людини, забезпечення соціальної безпеки. Одним з основних складників соціальної політики держави є реалізація заходів щодо відтворення населення. Сучасні демографічні тенденції розвитку України є свідченням існування серйозних прогалин у цій царині, оскільки починаючи з 1993 р. спостерігається стійка депопуляція населення, яку сьогодні вже вважають кризою відтворення населення. Основні причини демографічної кризи лежать у площині проблем та прорахунків у реалізації соціальної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема демографічного розвитку України приділяється чимало уваги провідними науковцями, серед яких – Е.М. Лібанова, В.С. Стешенко, О.В. Макарова, І.О. Курило, О.М. Гладун, Л.І. Рингач та багато інших, значний доробок яких спрямований на вироблення заходів щодо подолання демографічної кризи. Водночас слід продовжувати привертати увагу науковців, практиків, урядових інституцій до сучасних проблем відтворення населення України, здійснювати пошук ефективних інструментів вирішення демографічних проблем, зокрема у царині реалізації соціальної політики держави, оскільки це межує з питанням національної безпеки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначення основних сучасних демографічних проблем України та ролі соціальної політики держави у їх вирішенні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні демографічна ситуація в Україні знаходиться у кризовій ситуації, сутність якої полягає насамперед у безпрецедентному зниженні чисельності населення, яке науковці визначають як депопуляцію. Вона особливо глибоко проявилася зі здобуттям Україною статусу незалежної держави і позначилася на стрімкому зниженні демографічного потенціалу на початку 1990-х років. Саме тоді чисельність населення сягнула свого максимального значення (майже 52 млн осіб). Як свідчать дані Державної служби статистики України, від ча-

сів здобуття незалежності України чисельність її населення зменшилась на 10 млн 137 тис осіб, або майже 20% порівняно з 1990 роком, і станом на 01.01.2021 становила 41 418,7 млн осіб [1].

За останні 10 років народжуваність в Україні скоротилася на 40%. Тільки впродовж 2020 р. чисельність населення в Україні зменшилася на 314 тис осіб, тоді як протягом 2019 р. – на 250 тис осіб, а протягом 2018 р. – на 233 тис осіб [2].

Тільки протягом січня-вересня 2021 р. від'ємний природний приріст населення становив 282,47 тис осіб, що на 76,44 тис осіб більше відповідного періоду 2020 р. [3].

У 90-х роках ХХ ст. в Україні посилюється глобальна тенденція падіння рівня народжуваності у зв'язку з економічною кризою, зниженням рівня життя, доходів широких верств населення, невпевненістю у майбутньому [4]. У 2015–2018 рр. в Україні позначилася катастрофічна тенденція зниження рівня народжуваності. У 2018 р. смертність перевищила народжуваність майже вдвічі.

Учені Інституту демографії та соціальних досліджень імені Птухи НАН України вважають, що народжуваність в Україні впала до тієї межі, коли знижуватися вже просто нікуди [5].

Недостатній рівень добробуту та відсутність у жінок можливостей поєднувати кар'єру й догляд за дітьми залишаються одними з чинників, що заважають українцям мати бажану кількість дітей.

Слід зазначити, що з 2014 р. триває агресія РФ проти України [6]. У 2014–2015 рр. відбулося різке зниження рівня життя більшої частини населення. Окрім того, у 2014 р. влада в Україні зменшила державну підтримку сім'ям при народженні дитини. З 01.07.2014 допомогу при народженні дитини призначають у фіксованому розмірі – 4 1280 грн. Вона не залежатиме від прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років, тобто не зростає пропорційно, не залежить від того, якою за рахунком є народжена дитина в сім'ї [7]. Такий крок суттєво обмежив можливості більшості сімей щодо утримання дітей у віці до трьох років, вніс корективи у формування установок дитинства тощо.

Серед чинників стійкого зниження чисельності населення слід також виокремити високий рівень смертності, вивчення причин якої має велике значення для формування відповідної соціальної політики держави, зокрема у сфері охорони здоров'я.

За інформацією Державної служби статистики України, у 2020 р. серед причин смерті найвагоміше місце належало хворобам системи кровообігу, через які смертність зросла порівняно з 2019 р. майже на 5%, через хвороби органів дихання – на 32% [8].

На додаток до цього значно прогресує тенденція погіршення здоров'я підлітків і дітей. Проблематика покращення здоров'я населення перетворилася на таку гостру проблему, як його елементарне збереження. Техногенне та радіо-

активне забруднення водойм, ґрунтів, атмосфери спричиняє мутантні ушкодження генів, унаслідок чого має місце поширення спадкових хвороб та зниження народжуваності. Так, у 2020 р. серед причин смерті виокремлено природжені вади розвитку, хромосомні аномалії, у результаті чого зафіксовано 744 випадки смерті, або 0,15% від загальної кількості [8].

Поширеність поведінки з високим ступенем ризику та неінфекційні хвороби є середосновних причин одного з найвищих рівнів смертності в Європі, особливо серед чоловіків. Близько третини українців помирає у віці до 65 років. Населення України є одним із тих, які найшвидше старішають у Європі, що є прямим наслідком зниження рівня народжуваності. Більш як п'ята частина населення старша за 60 років, і ця частка, за прогнозами, зростає до 36% до 2050 р. [9].

Такий стан призвів до того, що сьогодні в Україні середня тривалість життя не тільки чоловіків, а й населення у цілому нижча, ніж середня по Земній кулі, ураховуючи Африку та інші країни (у 2020 р. тривалість життя обох статей становила 71,35 роки) [10].

Демографічна криза посилюється за рахунок поєднання таких чинників, як низький рівень народжуваності, підвищений рівень смертності чоловіків у працездатному віці у зв'язку з веденням військових дій на сході нашої держави, вплив молоді за кордон на роботу і навчання, а також трудова міграція населення працездатного віку, які виїжджають в пошуках роботи і залишаються там проживати, тощо. За даними Міністерства соціальної політики, станом на кінець 2018 р. за кордоном України перебувало 3,2 млн українських трудових мігрантів. Ще 7–9 млн громадян України їздили туди-назад. Головний їхній мотив – це також заробітки [11].

Ще однією важливою проблемою, яку слід виокремити з-поміж інших і яка негативно впливає на сучасний розвиток суспільства, є проблема формування сімейних цінностей. За статистикою, кожна друга сім'я в Україні розпадається. Сьогодні все більше і більше українських сімей класифікуються як дистантні, тобто такі, у яких члени родини проживають тривалий час на відстані (наприклад, виїзд на заробітки за кордон) [12].

Головна особливість сучасної сім'ї – задоволення власних інтересів, а не народження дітей та їх виховання. Більше того, в Україні великого поширення набула ідеологія під назвою чайлдфрі, яка характеризується свідомим небажанням мати дітей, незважаючи на можливість народжувати. Основними причинами виникнення цього явища є прагнення забезпечити собі кар'єру, не втрачати власну свободу, не мати тягаря відповідальності перед сім'єю, дітьми в першу чергу. До цього підштовхує нестійка економічна і політична ситуація в Україні. Така ситуація формує складні причинно-наслідкові ланцюги, що негативно позначається на демографічній ситуації в державі.

Молодь часто не є готовою до подружнього життя, унаслідок чого молоді сім'ї зазнають розпаду. За офіційними даними, у 2020 р. кількість зареєстрованих шлюбів становила 168 тис, що у півтора рази менше показника попереднього 2019 р. При цьому кількість розлучень у 2020 р. сягнула 119,8 тис [13].

Як уже зазначалося, демографічна ситуація, яка склалася в Україні, має ознаки не лише депопуляції, а й набула ознак гострої демографічної кризи. Підтвердженням цього є й те, що депопуляція супроводжується зниженням середньої тривалості життя. Як бачимо, на складну демографічну ситуацію в Україні впливає множина кількості негативних чинників, у результаті чого відбувається зменшення чисельності населення, що становить велику загрозу для нашої держави.

Накладання зазначених чинників руйнує людський капітал України, а отже, й основу для сталого розвитку.

Статус українців як вимираючої нації (щорічне зменшення на 350–400 тис осіб) у зв'язку зі зниженням якості життя є неприйнятним для розвитку економіки України [14].

Отже, демографічна ситуація в Україні є досить напруженою не тільки через свою негативну динаміку, а й через відсутність державного регулювання з використанням певних фінансових, правових, соціальних важелів. Контроль даної ситуації повинен бути розпочатий із перепусу населення.

Це важливо з огляду на те, що після проведення першого Всеукраїнського перепису населення у 2001 р. черговий перепис уже вкотре переноситься. Залишається сподіватися, що у 2023 р. його таки проведуть [15].

Ураховуючи теперішню ситуацію в Україні, слід негайно здійснювати низку заходів для запобігання процесу депопуляції. Насамперед для поліпшення демографічної ситуації в державі слід прийняти національну стратегію подолання демографічної кризи. Нині демографічна ситуація в Україні виглядає настільки загрозливою, що в буквальному сенсі вимагає щоденної боротьби за населення і має базуватися на стратегічних програмних підходах.

Уже в найближчій перспективі в країні мають бути закладені параметри промислового розвитку, просування малого і середнього бізнесу, покращення освіти, зростання тривалості і якості життя, що повинно бути реальними кроками запобігання стрімкому падінню чисельності населення [16].

Соціально-економічна політика повинна бути спрямована на вирішення найгостріших проблем, а саме підвищення рівня зайнятості населення, зростання оплати праці та забезпечення її охорони. Підвищення доходів населення сприятиме зростанню рівня його життя, стимулюватиме народжуваність і, як наслідок, забезпечить відтворення населення та збереження нації.

Ситуація щодо смертності населення України, особливо економічно активної його соціальної страти, може бути вирішена шляхом раціонального поєднання інструментів та механізмів забезпечення демографічної стійкості. З одного боку, принципового поліпшення потребує система надання послуг охорони здоров'я, ураховуючи одночасно її публічний і приватний сегменти. Указана система вимагає перегляду доктрини освіти, підвищення кваліфікації медпрацівників згідно з європейськими та світовими стандартами, зміни принципу фінансування бюджетних медичних установ, зокрема й розширення їх паракомерційного потенціалу. З іншого боку, доцільним є комплекс пропагандистських заходів щодо формування здорового способу життя, рухової активності, фізичного виховання і спорту, профілактики шкідливих звичок (зокрема, тих, що спричиняють хвороби серцево-судинної, дихальної систем), проведення навчань і консультаційно-роз'яснювальної роботи [17].

Соціальна політика держави має здійснюватися на основі державного програмування економічного й соціального розвитку. Державне економічне програмування можна розглядати як одну з форм державного регулювання економіки.

Доцільним є більш активний розвиток державного соціального захисту, який базується на двохосновних складниках: державному соціальному страхуванні та державній соціальній допомозі. При цьому для населення України, яке працює, основним інститутом реалізації права на соціальний захист є соціальне страхування. Воно має захищати найманих працівників і само зайняте населення від найбільш значущих, серйозних і масштабних соціальних ризиків [18].

Інтегральним показником успішності розвитку суспільства є здоров'я. Ключову роль у зміцненні та збереженні здоров'я відіграє система охорони здоров'я. Від ефективності її функціонування залежать якість людських ресурсів будь-якої країни, її економічний, науковий, культурний, оборонний потенціал.

Сьогодні ситуацію щодо відтворення населення, продовження тривалості життя ускладнюють проблеми функціонування системи охорони здоров'я. Значна частина населення стикається з проблемами доступу до служб охорони здоров'я, до профілактичних та лікувальних медичних послуг. Отже, стратегічними цілями функціонування усіх систем охорони здоров'я має бути доступність і якість медичних послуг, яка визначається адекватністю, доступністю, наступністю і безперервністю, дієвістю, результативністю, безпекою, своєчасністю, задоволеністю потреби та очікувань, стабільністю процесу та результату, постійним удосконаленням та поліпшенням [19].

Велике значення має сприяння держави забезпеченню молодих сімей житлом. Однак почи-

наючи з 2015 р. з державного бюджету України видатки за КПКВК 2751390 «Надання пільгового довгострокового державного кредиту молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла» не передбачалися [20].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, соціальна політика як пріоритетний напрям державного регулювання економіки повинна бути спрямована на забезпечення добробуту й усебічного розвитку його громадян і суспільства загалом. Вона впливає на процеси відтворення населення, підвищення продуктивності праці, освітнього і кваліфікаційного рівня трудових ресурсів, на рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил, на культурне і духовне життя суспільства. Метою її повинно бути збереження населення загалом і складників його класів, верств, спільнот.

До основних напрямів і пріоритетів соціальної політики на сучасному етапі розвитку українського суспільства за умов демографічної кризи належать створення умов для реалізації соціального потенціалу людини з метою формування у громадян стійкої думки про можливість і перспективи розвитку у своїй країні, бажання залишатися в ній жити і працювати, будувати сімейні та родинні стосунки, реалізувати накопичений людський капітал у себе вдома, розвиваючи свою економіку, а не зміцнювати чужу.

Соціальна політика є чинником розвитку суспільних, соціальних відносин і повинна бути націлена на формування соціальної безпеки людини і суспільства, забезпечення сталого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Населення. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.12.2021).
2. На скільки у січні скоротилося населення України. Державна служба статистики України. URL: <https://suspihne.media/149144-comu-ukraina-vtracae-svoih-gromadan-poasnuie-sociologina> (дата звернення: 05.12.2021).
3. Демографічна ситуація в січні–вересні 2021 року. Експрес-випуск. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.12.2021 р.).
4. Рамазанов Ш. Демографічна ситуація в Україні: причини та наслідки. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки*. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. С. 65.
5. Україна вмирає: соціолог пояснила причини катастрофи. *Obozrevatel*. 2018. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/ukraina-vimiraie-sotsiolog-poyasnila-prichini-katastrofi> (дата звернення: 06.12.2021).
6. Війна посилює демографічну кризу в Україні. *DW*. 2016. URL: <https://www.dw.com/uk/> (дата звернення: 05.12.2021).
7. Допомога при народженні дитини: як зміниться виплата. Інтерактивна бухгалтерія. Аналітичні статті. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/20915> (дата звернення: 08.12.2021).

8. Кількість померлих в Україні в 2020 році (за причинами смерті). Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/deaths/2020> (дата звернення: 06.12.2021).
9. Аналітична довідка ООН. Демографічні процеси. URL: <https://ukraine.un.org/uk/159271-analitychna-dovidka-on-demohrafichni-protsezy> (дата звернення: 04.12.2021).
10. Тривалість життя українців нижча, ніж середня у світі – демографи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3269908-trivalist-zitta-ukrainciv-nizca-niz-seredna-u-sviti-demografi.html> (дата звернення: 04.12.2021).
11. За кордоном постійно працюють 3 мільйони людей, а ще 8 – їздять туди-сюди. Що з цим робити? Радіо Свобода. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29772194> (дата звернення: 05.12.2021).
12. Кобеля З.І., Лаврук І.Г. Демографічна криза в Україні: причини та шляхи її подолання. *Науковий огляд*. № 4(57), 2019. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1813> (дата звернення: 07.12.2021).
13. Населення. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.12.2021 р.)
14. Штешенко В., Піскунов В. Демографічна криза в Україні. Київ: Ун-т економіки НАНУ, 2001. С. 467.
15. Всеукраїнський перепис населення. URL: <http://www.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення: 11.12.2021).
16. Національна стратегія подолання демографічної кризи має бути прийнята в найближчий час (назва з екрана). Український союз промисловців і підприємців. URL: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/natsionalna-stratehiia-podolannia-demohrafichnoi-kryzy-maie-buty-pryiniata-v-naiblyzhchyi-chas> (дата звернення: 10.12.2021).
17. Козловський С.В. Демографічна складова стратегії соціально-економічного розвитку. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view> (дата звернення: 09.12.2021).
18. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: монографія. Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 244 с.
19. Актуальні проблеми здоров'я та охорони здоров'я у III тисячолітті. URL: <http://amnu.gov.ua/aktualni-problemy-zdorovya-ta-okhorony-zdorov-ya-u-iii-tysyacholitti> (дата звернення: 12.12.2021).
20. Пільгове молодіжне кредитування. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/pilhove-molodizhne-kredytuvannia> (дата звернення: 11.12.2021).
4. Ramazanov Sh. (2008) Demohrafichna sytuatsiia v Ukraini: prychny ta naslidky. *Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova. Serii 6: Istorychni nauky*. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova, p. 65.
5. Ukraina vymyraie: sotsioloh poiasnyla prychny katastrofy. *Obozrevatel*. 2018. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/ukraina-vimirae-sotsiolog-poyasnila-prichiny-katastrofy> (accessed 06 December 2021).
6. Viina posylyla demohrafichnu kryzu v Ukraini. DW. 2016. URL: <https://www.dw.com/uk> (accessed 05 December 2021).
7. Dopomoha pry narodzhenni dytyny: yak zminytsia vyplata. *Interaktyvna bukhalteriiia. Analitychni statti*. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/20915> (accessed 08 December 2021).
8. Kilkist pomerlykh v Ukraini v 2020 rotsi (za prychnamy smerti). Minfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/deaths/2020/> (accessed 06 December 2021).
9. Analitychna dovidka OON. Demohrafichni protsezy. URL: <https://ukraine.un.org/uk/159271-analitychna-dovidka-on-demohrafichni-protsezy> (accessed 04 December 2021).
10. Tryvalist zhyttia ukraintsiv nyzhcha, nizh serednia u sviti – demohrafy. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3269908-trivalist-zitta-ukrainciv-nizca-niz-seredna-u-sviti-demografi.html> (accessed 04 December 2021).
11. Za kordonom postiino pratsiuut 3 miliony liudei, a shche 8 – yizdiat tudy-siudy. Shcho z tsym robyty? Radio Svoboda. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29772194> (accessed 05 December 2021).
12. Kobelia Z.I., Lavruk I.H. (2019) Demohrafichna kryza v Ukraini: prychny ta shliakhy yii podolannia. *Naukovyi ohliad*. № 4(57), URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1813> (accessed 07 December 2021).
13. Naselennia. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 10 December 2021).
14. Steshenko V., Piskunov V. (2001) Demohrafichna kryza v Ukraini. Kyiv: Un-t ekonomiky NANU, p. 467.
15. Vseukrainskyi perepys naselennia. URL: <http://www.ukrcensus.gov.ua/> (accessed 11 December 2021).
16. Natsionalna stratehiia podolannia demohrafichnoi kryzy maie buty pryiniata v naiblyzhchyi chas (nazva z ekrana). Ukrain-skyi soiuз promyslovtsiv i pidpriemtsiv. URL: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/natsionalna-stratehiia-podolannia-demohrafichnoi-kryzy-maie-buty-pryiniata-v-naiblyzhchyi-chas> (accessed 10 December 2021).
17. Kozlovskiy S.V. Demohrafichna skladova stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view> (accessed 09 December 2021).
18. Makarova O.V. Sotsialna polityka v Ukraini: monohrafiia. In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy. Kyiv, 2015. 244 s.
19. Aktualni problemy zdorovia ta okhorony zdorovia u III tysiacholitti. URL: <http://amnu.gov.ua/aktualni-problemy-zdorov-ya-ta-okhorony-zdorov-ya-u-iii-tysyacholitti/> (accessed 12 December 2021).
20. Pilhove molodizhne kredytuvannia. Derzhavnyi fond spriannia molodizhnomu zhytlovomu budivnytstvu. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/pilhove-molodizhne-kredytuvannia> (accessed 11 December 2021).

REFERENCES:

1. Naselennia. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 02 December 2021).
2. Na skilky u sichni skorotylosia naselennia Ukrainy. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <https://suspiine.media/49144-comu-ukraina-vtracae-svoih-gromadan-poasnue-sociologina/> (accessed 05 December 2021).
3. Demohrafichna sytuatsiia v sichni-veresni 2021 roku. Ekspres-vypusk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 03 December 2021).